

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Авраменко Марини Валеріївни
“Психологічні детермінанти професійного стресу
підприємців сфери торгівлі”

подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053 “Психологія”,
галузі знань 05 “Соціальні та поведінкові науки”

Актуальність теми дисертації, зв'язок з науковими програмами. Міжнародна спільнота усвідомлює гостроту проблеми, що стосується наслідків професійного стресу, який негативно впливає на безпеку і ефективність діяльності фахівців та призводить до економічних збитків. Діяльність підприємців як суб'єктів ринкових відносин на сучасному етапі здійснюється в умовах глобалізаційно-інтеграційних процесів, посилення конкурентної боротьби на внутрішніх і зовнішніх ринках, перманентних соціальних, економічних, політичних, культурних змін в Україні, особистих фінансово економічних ризиків та інших несприятливих чинників. Зважаючи на те, що широкомасштабна агресія російської федерації проти України не лише підсилила перелічені чинники але й додала нових ризиків, комплексне дослідження та з'ясування сутності професійного стресу, його структурних компонентів, детермінант, специфічності проявів, особливостей профілактики і подолання його наслідків є особливо актуальними.

Незважаючи на широкий спектр досліджень детермінант та проявів професійного стресу, нині потребують уточнення чинники виникнення професійного стресу у фінансово-економічній та підприємницькій сферах, удосконалення теоретико-методологічного інструментарію дослідження проявів професійного стресу у підприємців роздрібної торгівлі, оновлення підходів щодо створення програм його подолання.

Дисертаційне дослідження проводилося відповідно до плану наукової та науково-технічної діяльності Київського національного торговельно-економічного університету у межах комплексної науково-дослідницької теми за планом кафедри психології КНТЕУ: “Психологічне забезпечення профілактики та подолання професійного стресу у підприємців сфери торгівлі” (термін виконання теми: I кв. 2018 р. – IV кв. 2022 р., номер державної реєстрації 0118U000053).

Тему дисертаційного дослідження “Психологічні детермінанти професійного стресу підприємців сфери торгівлі” затверджено вченою радою Київського національного торговельно-економічного університету (протокол № 2 від 25.10.2018 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук (протокол № 77 від 30.01.2019 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, достовірність одержаних результатів і достатня

наукова обґрунтованість запропонованого методичного апарату підтверджена коректністю поставлених задач, послідовною реалізацією системного підходу; використанням комплексу методів дослідження, адекватних його меті, завданням, об'єкту та предмету; репрезентативністю вибірки; поєднанням кількісного та якісного аналізу одержаних результатів; застосуванням добре апробованих сучасних методів досліджень, обробкою дослідницьких даних за допомогою методів математичної статистики; практичною реалізацією основних положень дисертації у системі підготовки практичних психологів у закладах вищої освіти, товариствах з обмеженою відповідальністю торговельної сфери та позитивними результатами їх впровадження.

Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових фахових виданнях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 20 наукових працях: 1 монографії (одноосібний розділ монографії), 2,5 статтях у виданнях, затверджених МОН України як фахові у галузі психології, 1 – у зарубіжному, періодичному фаховому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних; 15 тезах доповідей на науково-практичних конференціях. Усі наукові положення, наведені автором у роботі, в повній мірі викладені в опублікованих роботах.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому, відповідність встановленим вимогам оформлення дисертації. Подана дисертація за своїм змістом відповідає Вимогам до оформлення дисертації, що затвердженні наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 року (зі змінами). Позитивно характеризує дисертацію те, що вона має чітку структуру, зміст роботи викладено послідовно й аргументовано.

У першому розділі проводиться теоретичний аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних учених на психологічні детермінанти професійного стресу. Наукові підходи до основних категорій та змісту поняття стресу у роботі висвітлені на достатньому рівні. Теоретичні погляди вітчизняних та зарубіжних учених на психологічні детермінанти професійного стресу розкриті у повній мірі, що заслуговує позитивної оцінки.

У межах другого розділу досить ґрунтовно описаний застосований психодіагностичний інструментарій та концептуальна модель дослідження.

Представлено обґрунтування основних методів психодіагностики стресу і стресостійкості, що використовуються у дослідженні. Розроблено авторську анкету “дослідження детермінант професійного стресу”. Підібраний психодіагностичний інструментарій відповідає дослідницьким та інтерпретаційним завданням дослідження. Обґрунтовано систему методичних прийомів та діагностичних методик емпіричного дослідження, які дають змогу комплексно дослідити професійно важливі властивості підприємців, які дозволяють запобігти стресам.

У третьому розділі представлені результати емпіричного дослідження

психологічних детермінант професійного стресу та професіографія підприємців роздрібних торговельних мереж. Розроблена функціональна програма подолання стресу під час їх діяльності.

В результаті емпіричного дослідження отримано підстави стверджувати, що провідними факторами у структурі професійного стресу підприємців торговельної сфери виявились:

F1 – особистий фактор (35) чинників, з дисперсією 12,5 %.

F2 – мотиваційний фактор (24) чинників, з дисперсією 16,4 %.

F3 – фактор адаптивної мобільності (21) чинників, з дисперсією 17,7 %.

F4 – комунікативний фактор (17) чинників, з дисперсією 19,1 %.

F5 – регулятивний фактор (14) чинників, з дисперсією 20,3 %.

Авторкою розроблено:

професіограму та психограму підприємців роздрібних торговельних мереж; програму подолання професійного стресу у підприємців сфери торгівлі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що авторці дисертації вдалося:

вперше визначити п'ятифакторну структуру психологічних детермінант професійного стресу у підприємців роздрібних торговельних мереж; запропоновано нову модель програми подолання професійного стресу у підприємців роздрібною торгівлі, що включає методику діагностики і визначення індексу конструктивної стратегії долаючої поведінки під час стресу;

удосконалити загальні підходи до психологічної діагностики детермінант і проявів професійного стресу за визначеним інформативним комплексом прямих і побічних показників його оцінки;

набули подальшого розвитку особливості дослідження психологічних детермінант професійного стресу та професіографічного аналізу умов і особливостей діяльності підприємців сфери торгівлі, що зумовлюють професійний стрес фахівців.

Практична значущість одержаних результатів полягає у можливості їх застосування у системі підготовки практичних психологів у закладах вищої освіти, а також для профілактики і подолання професійного стресу, його попередження та вироблення адекватних стратегій поведінки для усунення і регуляції негативних наслідків професійного стресу в організаціях та установах сфери торгівлі. Цінність становить програма, в якій обґрунтовано інформативний психодіагностичний інструментарій та методика визначення індексу долаючої поведінки особистості під час стресу, що дає можливість своєчасно та адекватно визначити його особливості і застосувати методи превентивної профілактики в процесі діяльності.

Оцінюючи висновки роботи та наукову новизну одержаних результатів, слід відзначити, що основні завдання дослідження вирішено та мету дослідження досягнуто. Роботу написано грамотно, правильно оформлено список використаної літератури.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. До числа зауважень, побажань та рекомендацій можуть бути віднесені такі:

1. У висновках першого розділу представлено підсумкове визначення професійного стресу – “... напружений стан, який виникає у людини під впливом негативних факторів, пов'язаних з професійною діяльністю. Він є дисбалансом між вимогами роботи та здібностями і навичками працівника для вирішення цих вимог”. Із наведеного визначення незрозуміло про який стан людини йдеться, що означає його характеристика – “напружений”.

2. Включення етапів дослідження (теоретичний, емпіричний, підсумковий); методів дослідження (теоретичні, статистичні, емпіричні (психодіагностичний інструментарій, професіографічний методи)) поряд з результатами їх застосування (детермінанти професійного стресу, професіограма, програма подолання) передбачає використання логічних блоків при побудові блок-схеми концептуальної моделі дослідження психологічних детермінант професійного стресу у підприємців роздрібних торговельних мереж (рис.2.1). З представленої схеми не зрозуміло: на якому етапі, які методи використано? яким чином теоретичні та статистичні методи застосовані під час визначення детермінант професійного стресу, розроблення професіограми та програми подолання професійного стресу? Згідно представленої схеми вони є результатами виключно емпіричного дослідження. У такому разі навіщо вони представлені на схемі та включені в опис дослідження?

3. У процесі розроблення та представлення професіограми та психограми підприємців у сфері торгівлі (підрозділ 3.3) доцільно було б уніфікувати представлення складових частин психограми між собою та з частинами професіограми.

4. Розробляючи програму подолання професійного стресу в підприємців сфери торгівлі, поряд з розкриттям її змісту, доцільно було б зазначити показники її результативності. При проведенні аналізу програми авторкою не зазначено, чи перевірялася її результативність.

5. Методика діагностики і визначення індекса конструктивної стратегії регуляції долаючої поведінки особистості під час стресу виділена серед елементів програми, проте не зазначено рівень новизни її застосування у подібних програмах та роль авторки в її адаптації до визначеної категорії респондентів.

Однак, висловлені зауваження та побажання не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи М. В. АВРАМЕНКО. Авторка продемонструвала здатність ставити й аналізувати актуальні науково-методичні проблеми психологічної науки, розробляти методику і процедуру психологічного дослідження, накопичувати, опрацьовувати й аналізувати дослідно-експериментальний матеріал, робити обґрунтовані узагальнення і висновки за результатами дослідження, логічно та послідовно викладати свої думки. Дисертація являє собою одноособово написану кваліфікаційну наукову працю,

яка містить сукупність результатів і наукових положень щодо обґрунтування, розробки та впровадження інформативного психодіагностичного інструментарію та авторської програми подолання професійного стресу у підприємців сфери торгівлі.

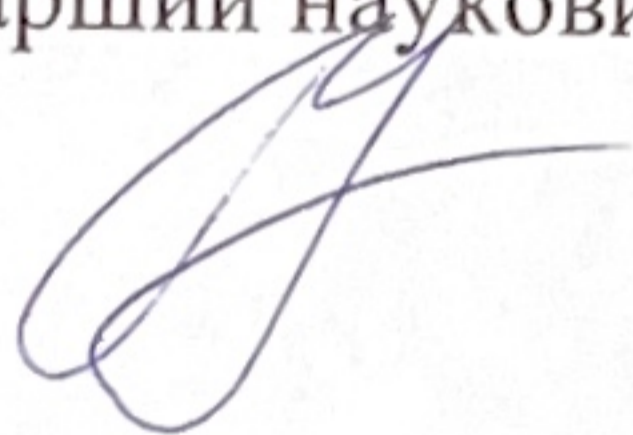
Висновок про дисертацію в цілому та її відповідність вимогам.

За своєю актуальністю, ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірності, а також повнотою викладених результатів в опублікованих наукових працях дисертаційна робота АВРАМЕНКО Марини Валеріївни є самостійним, завершеним дисертаційним дослідженням. Наукова праця відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії" від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 "Психологія" у галузі знань 05 "Соціальні та поведінкові науки".

Рецензент:

доцент кафедри психології Державного торговельно-економічного університету,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

“ ” _____ 2023 року

Григорій КАПОСЛЬОЗ

Підпис Капосльоз Григорій засвідчую
Начальник відділу кадрів _____
И. Шевченко